

2026-02-18

Ärendenummer:

NV-07136-24

SKS 2024/3425

SJV 4.3.17-01324/2025

HaV 2024-003726

BV 7132/2024

Bilaga 6.9

Konsekvensutredning åtgärder för arternas livsmiljöer

Förslag till nationell
restaureringsplan och
författningsändringar till
följd av EU-förordning om
restaurering av natur

Innehåll

6.9	ARTERNAS LIVSMILJÖER	3
6.9.1	Utfört arbete hittills för förtecknade arters livsmiljöer, och vad som återstår	3
6.9.2	Förordningens mål och krav för Arter enligt artikel 4.7 och 5.5	4
6.9.3	Problembeskrivning och analys för arter	6
6.9.4	Förslag och dess konsekvenser för att nå mål och krav för arter	13
6.9.5	Sammanfattande bedömning för Arter	14

6.9 Arternas livsmiljöer

Vilka arter och åtgärder handlar det här kapitlet om

De arter som omfattas av förordningens krav i denna del är enligt artikel 4.7 (i miljöer terrestert, kustnära och i sötvatten):

- dels alla vilt levande fåglar, vilket för svensk del är knappt 300 arter,
- dels alla arter som listas i någon av art- och habitatdirektivets bilaga II, IV eller V. För svensk del är det nästan 170 arter (ur många olika organismgrupper, t.ex. kärlväxter, fiskar och skalbaggar).

Enligt artikel 5.5 (för marina livsmiljöer) omfattas:

- dels de marina livsmiljöerna för arter som listas i art- och habitatdirektivets bilaga II, IV eller V vilket för svensk del innebär fem arter.
- dels de arter som nämns i förordningens bilaga III, vilket för svensk del är tre arter (bragd, lax och öring) av de tjugotvå arter som bilagan listar. De andra arterna i bilaga III finns normalt inte hos oss nu.

Enligt förordningen (artikel 4.7 och 5.5) ska åtgärder vidtas för dessa arters livsmiljöer om det behövs, utöver de åtgärder som planeras för att uppfylla andra delar av artikel 4 och 5, för att nå tillräcklig kvantitet och kvalitet av arternas livsmiljöer. Artikel 4.17.b. och 5.14.c anger att medlemsstaten ska säkerställa en ökande trend mot dessa mål. Vilka livsmiljöer dessa arter behöver varierar från marin undervattensmiljö till högt upp på fjället. Många arter behöver dessutom olika livsmiljöer i olika skeden av sin livshistoria. När det väl är tillräckligt klarlagt vad som behöver göras för arternas livsmiljöer behöver detta jämföras med vilka effekter som förväntas av de andra åtgärder som vidtas för att uppfylla de andra delarna av artikel 4 och 5.

Förordningen innebär även behov av åtgärder för fler arter, t.ex. vissa pollinatörer och typiska arter i livsmiljötyperna (se andra andra bilagor 6.1-6.11).

Många av åtgärderna i andra bilagor kan bidra till att uppfylla de krav i förordningen som rör arters livsmiljöer och de upprepas inte i denna bilaga.

6.9.1 Utfört arbete hittills för förtecknade arters livsmiljöer, och vad som återstår

Arbetet med att ta fram förslag på åtgärder för berörda arter har påbörjats med hjälp av experter från flera länsstyrelser och Naturvårdsverket. Havs- och vattenmyndigheten har påbörjat visst arbete för akvatiska arter. Arbetet har kommit olika långt för olika artgrupper och åtgärdsförslag. Arbetet för arterna kom igång

på allvar hösten 2025, vilket är sent jämfört med annat arbete med planen, och resurserna har inte räckt för att hinna klart.

Det har inte varit möjligt att göra en komplett analys av hur långt övriga åtgärder i planen kan täcka berörda arters behov av livsmiljöer. Detta har flera orsaker, bland annat att de åtgärderna först nyligen börjat ta slutlig form, men även på att de ofta är så pass generella att det är oklart i hur hög grad de kommer göra nytta för de arter som omfattas artikel 4.7 och 5.5.

Förutom att veta effekterna av de övriga åtgärderna i planen behövs en analys av vilka åtgärder som totalt sett är nödvändiga för arternas livsmiljöer. Det som inte omfattas av de övriga åtgärderna, men behövs för att uppfylla förordningens krav om arternas livsmiljöer, behöver planeras och tas med i planen.

I flera fall har det ändå varit möjligt att utifrån nuvarande bästa tillgängliga kunskap och vetenskapliga rön, i enlighet med artikel 4.8 och 5.6, bedöma att de övriga förslag som finns på åtgärder i utkastet till plan inte kan antas räcka för att nå tillräcklig kvantitet och kvalitet av de förtecknade arternas livsmiljöer. En del förslag på åtgärder för dessa arter är under arbete, men de har inte hunnit stämmas av med berörda och inte hunnit konsekvensbedömas och finns därför inte med i detta utkast till plan.

I andra fall har det varit möjligt att bedöma att åtgärderna kan antas räcka för att bidra till tillräcklig kvantitet och kvalitet av arternas livsmiljöer. Det sistnämnda gäller till exempel för 19 kärlväxtarter, se vidare tabellerna nedan.

6.9.2 Förordningens mål och krav för Arter enligt artikel 4.7 och 5.5

I korthet innebär förordningen att medlemsstaten ska lista de arter eller artgrupper där åtgärder behövs för deras livsmiljöer, utöver de åtgärder som görs för livsmiljötyperna i artikel 4 och 5, och att de åtgärder som behövs ska redovisas.

Vad som är en livsmiljö definieras i art- och habitatdirektivets artikel 1 b som ”land- eller vattenområden som kännetecknas av särskilda geografiska, abiotiska och biotiska egenskaper, oavsett om de är naturliga eller delvis naturliga”. Om en livsmiljö för en art inte har tillräcklig kvalitet eller kvantitet (i någon relevant aspekt för att populationerna av arten ska kunna nå eller bibehålla gynnsam bevarandestatus) behövs åtgärder och dessa ska redovisas i planen.

Mer i detalj:

Artikel 3.9 definierar **tillräcklig kvalitet hos en livsmiljö** som den kvalitet i en arts livsmiljö som tillåter att en arts ekologiska krav kan tillgodoses när som helst under dess biologiska cykel, så att den bibehåller sig på lång sikt som en livskraftig komponent i sin livsmiljö i sitt naturliga utbredningsområde, bidrar till uppnående eller bibehållande av gynnsam bevarandestatus för en art som förtecknas i bilaga II, IV eller V till direktiv 92/43/EEG och till säkerställande av populationer av vilda

fågelarter som omfattas av direktiv 2009/147/EG och dessutom i marina ekosystem bidrar till att god miljöstatus uppnås eller bibehålls.

Artikel 3.7 definierar att gynnsam bevarandestatus för en art enligt förordningen avser samma sak som anges i art- och habitatdirektivet artikel 1.e.

Artikel 3.10 definierar **tillräcklig kvantitet av en livsmiljö** som den kvantitet av en arts livsmiljö som tillåter att en arts ekologiska krav kan tillgodoses när som helst under dess biologiska cykel, så att den bibehåller sig på lång sikt som en livskraftig komponent i sin livsmiljö i sitt naturliga utbredningsområde, bidrar till uppnående eller bibehållande av gynnsam bevarandestatus för en art som förtecknas i bilaga II, IV eller V till direktiv 92/43/EEG och till säkerställande av populationer av vilda fågelarter som omfattas av direktiv 2009/147/EG och dessutom i marina ekosystem bidrar till att god miljöstatus uppnås eller bibehålls.

Artikel 4.7 anger att medlemsstaterna ska genomföra restaureringsåtgärder för de terrestra livsmiljöerna, kustnära livsmiljöerna och sötvattenslivsmiljöerna för de arter i som förtecknas i bilagorna II, IV och V till Art och Habitatdirektivet och Fågeldirektivet som utöver restaureringsåtgärder som avses i Art 4.1 och 4.4 är nödvändiga för att förbättra kvalitén, inbegripet genom att återetablera dem och för att öka konnektiviteten till dess tillräcklig kvalitet hos och kvantitet av dessa livsmiljöer har uppnåtts.

Artikel 4.8 anger att bl.a. att fastställandet av de lämpligaste områdena för restaureringsåtgärder enligt bl.a. artikel 4.7 ska utgå från bästa tillgängliga kunskap och senaste vetenskapliga rön.

Artikel 4.10 anger att restaureringsåtgärder som avses i punkterna 1 och 4 ska beakta behovet av förbättrad konnektivitet mellan de livsmiljötyper som förtecknas i bilaga I och ta hänsyn till de ekologiska kraven för de arter som avses i punkt 7 och som förekommer i dessa livsmiljötyper.

Artikel 4.11 anger att medlemsstaterna ska vidta åtgärder som syftar till att säkerställa att de områden som är föremål för restaureringsåtgärder uppvisar en kontinuerlig förbättring av kvaliteten hos livsmiljöerna för de arter som avses i 4.7, till dess att tillräckligt god kvalitet uppnås för dessa livsmiljöer.

Artikel 4.17b. anger att medlemsstaterna ska säkerställa en ökande trend mot tillräcklig kvalitet hos och kvantitet av terrestra livsmiljöer, kustnära livsmiljöer, sötvattenslivsmiljöer för de arter som förtecknas i bilagorna II, IV och V till direktiv 92/43/EEG och för de arter som omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2009/147/EG.

Artikel 5.5 anger att medlemsstaterna ska genomföra restaureringsåtgärder för de marina livsmiljöer för arter som förtecknas i bilaga III till denna förordning och i bilagorna II, IV och V till direktiv 92/43/EEG och för de marina livsmiljöer för vilda fåglar som omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2009/147/EG och som, utöver de restaureringsåtgärder som avses i punkterna 1 och 2 i denna artikel, är nödvändiga för att förbättra kvaliteten hos och kvantiteten av dessa livsmiljöer, inbegripet genom att återetablera dem, och för att öka konnektiviteten, till dess att tillräcklig kvalitet hos och kvantitet av dessa livsmiljöer har uppnåtts.

Artikel 5.6 anger att fastställandet av de lämpligaste områdena för restaureringsåtgärder enligt punkterna 1, 2 och 5 i denna artikel ska utgå från bästa tillgängliga kunskap och senaste tekniska och vetenskapliga framsteg när det gäller att fastställa tillståndet hos de livsmiljötyper som förtecknas i bilaga II till denna förordning och den kvalitet hos och kvantitet av livsmiljöerna för de arter som avses i punkt 5 i denna artikel, med användning av information som rapporteras enligt artikel 17 i direktiv 92/43/EEG, artikel 12 i direktiv 2009/147/EG och artikel 17 i direktiv 2008/56/EG.

6.9.3 Problembeskrivning och analys för arter

Att beskriva problemen och vad som behöver lösas är mycket komplext för de förtecknade arternas livsmiljöer, på grund av mängden arter, de olika livsmiljöer de är beroende av, och den mängd åtgärder som påverkar dessa. Det nedan är början till en generell problembeskrivning. Arbetet med att beskriva behoven, ta fram åtgärdsförslag och konsekvensanalysera dessa behöver fortsätta för att kunna redovisa ett utkast till plan som uppfyller förordningens krav.

På en generell nivå är människans markanvändning, exempelvis hur skogsbruk ofta bedrivs, att bete eller slåtter på naturmark i odlingslandskapet minskar i omfattning, och hur jakt och fiske bedrivs, vanliga problem för arter som inte har tillräckligt med kvantitet eller kvalitet av de livsmiljöer de behöver. Invasiva arter är ett ökande problem och fler utmaningar finns, till exempel övergödning och utdikning. Mer om de generella problemen och hur de kan bemötas med åtgärder står i respektive ekosystembilaga. Denna bilaga fokuserar som sagt på de tillkommande åtgärder som bedöms nödvändiga utöver åtgärderna i respektive ekosystems bilaga.

Många åtgärder som föreslås under ekosystem/livsmiljöer, i kombination med befintliga styrmedel som exempelvis skötselanslaget för värdefull natur, stöd till natur- och kulturmiljövårdsåtgärder i skogen, miljöersättningar och våtmarksmedel, gynnar även enskilda arter och artgrupper. I vissa fall kan dessa åtgärder vara tillräckliga för att uppnå förordningens mål och krav för arter, men de kan behöva anpassas, utföras med särskild hänsyn eller riktas till särskilda områden, både inom och utanför skyddade områden, för att gynna specifika arter eller artgrupper och deras spridning på ett effektivt sätt. För flera arter är dock inte de föreslagna åtgärderna eller befintliga styrmedel tillräckliga, utan det behövs ytterligare åtgärder för att uppnå förordningens mål och krav. I många fall är det i skrivande stund svårt att bedöma hur långt de åtgärder som föreslås för livsmiljötyperna kommer räcka för att tillgodose de förtecknade arternas behov av tillräcklig kvantitet och kvalitet av livsmiljö.

Flera arter och artgrupper omfattas av åtgärdsförslag i flera ekosystem.

För de flesta arter finns även behov av utökad övervakning för att kunna följa hur kvalitet och kvantitet av livsmiljöerna utvecklas i tid och rum. Kartering och övervakning beskrivs i bilaga 6.11.

För att bevara och stärka biologisk mångfald i hela landskapet är det viktigt att kombinera generella åtgärder, som t.ex. genomförs inom CAP och skogsbruket, med riktade åtgärder för artanpassad skötsel för arter och livsmiljötyper som inte träffas fullt ut av generella åtgärder. Artanpassad skötsel genomförs t.ex. inom Åtgärdsprogram för hotade arter (ÅGP) och inom förvaltning av skyddade områden. Att inkludera både de generella och specifika delarna i åtgärdsarbetet är nödvändigt då de generella åtgärderna främst gynnar generalistarter och stärker ekosystemtjänster såsom pollinering och biologisk bekämpning av skadegörare, medan artanpassade åtgärder och anpassad skötsel är viktiga för specialistarter som är särskilt känsliga för intensivt bruk och förenklade (inte lika varierade) landskap^{1, 2}.

Den långsiktiga och kontinuerliga tillgången av lämpliga livsmiljöer i landskapet, för en arts alla levnadsstadier, inom räckhåll för arten, är avgörande. Det krävs att det finns tillräcklig mängd av olika slags miljöer med lämplig kvalitet samt en rumslig och tidsmässig fördelning som gör att livsmiljöerna blir funktionella både på kort och lång sikt. Sammantaget är absoluta termer (areal och mängd), kvalitativa termer (t.ex. olika typer av äldre träd och död ved), och hur dessa förhåller sig till landskapet och varandra (representativitet och konnektivitet i tid och rum) av största betydelse.

Det betyder att även om kvantitet och kvalitén av livsmiljöerna enligt förordningen restaureras och återställs på generell nivå kan arter som listas enligt förordningen kräva speciella åtgärder.

Det betyder också att behovet av åtgärder för arter blir avhängt tillståndet hos livsmiljötyperna i de olika ekosystemen och hur snabbt och effektivt dessa restaureras. Ett sådant fall är skogen där förslaget till plan saknar åtgärder för återetablering av skogliga livsmiljötyper, vilket bedöms öka behovet av att återetablera livsmiljöer för flera skogslevande arter avsevärt.

De analyser som är gjorda hittills kan sammanfattas i följande grupper av åtgärdsbehov för arter enligt artikel 4.7:

Inget åtgärdsbehov, eller åtgärdsbehovet tillgodoses genom åtgärdsförslag för ekosystem/livsmiljöer

34 av Art- och habitatdirektivets hittills bedömda arter och 134 av Fågeldirektivets arter (av de som ingår i Sveriges artikel-17-rapportering) bedöms preliminärt inte ha något behov av särskilda åtgärder, förutom i många fall ett behov av ytterligare kartläggning och övervakning vilket beskrivs i kapitlet om övervakning.

1 Gámez-Virués, S., m.fl. 2015. Landscape simplification filters species traits and drives biotic homogenization. *Nature Communications* 6:8568.

2 Grass, I., m.fl. 2019. Land-sharing/-sparing connectivity landscapes for ecosystem services and biodiversity conservation. 1:262–272.

Analyserna har kommit olika långt för olika artgrupper. Vissa av dessa arters livsmiljöer är beroende av att andra åtgärdsförslag i planen genomförs och andra bedöms inte behöva åtgärder för närvarande. Av de hittills bedömda bedöms preliminärt följande arter inte behöva särskilda restaureringsåtgärder för arternas livsmiljöer (utöver de åtgärder som annars ingår i planen):

- Kärlväxter 19 arter (t.ex. slättergubbe, gotländsk nunneört, venhavre, skogsrör, ryssbräken, kolstarr, snöfryle, lappfela och fjällkrassing)
- Däggdjur 1 art (buskmus)
- Groddjur 3 arter (åkergroda, vanlig groda, vanlig padda)
- Snäckor 5 arter (vinbergssnäcka, smalgrynsnäcka, kalkkärrsgrynsnäcka, otandad grynsnäcka och större grynsnäcka)
- Brandgynnade evertebrater 6 arter (spetshörnad barkskinnbagge, smal skuggbagge, rödhalsad brunbagge, slät tallkapuschongbagge, grov tallkapuschongbagge och brandmögelbagge)
- Fåglar 134 arter, varav 14 utgörs av arter som är endast sällsynta gäster eller tillfälliga häckare i Sverige.

Åtgärdsbehov tillgodoses till viss del genom åtgärdsförslag inom ekosystem/livsmiljöer

För några arter bedöms förslagen under ekosystem/livsmiljöer kunna bidra till att uppnå mål och krav för dessa arter, i kombination med befintliga och utökade styrmedel, samt under förutsättning att åtgärder anpassas efter arternas behov och riktas till arternas förekomstområden, både inom och utanför skyddade områden. Ett närmare arbete med att rikta sådana åtgärder tillräckligt effektivt för att gynna arternas livsmiljöer bedöms möjligt inom genomförandet av planen. Det gäller preliminärt:

- Fjärilar (4 arter)
- Kärlväxter (11 arter)
- Vedlevande leddjur knutna till västlig taiga och svämlövskog (10 arter)

Ytterligare några artgrupper i denna kategori är knutna till flera ekosystem/livsmiljöer, och fungerar i flera fall även som paraplyarter, vilket innebär att åtgärder för att gynna dem kommer innebära att många andra arter gynnas på köpet. Det gäller preliminärt:

- vedlevande leddjur knutna till ädellövmiljöer (4 arter)
- grod- och kräldjur (13 arter)
- fladdermöss (19 arter)

Arter som behöver riktade åtgärder (utöver de åtgärder som annars ingår i planen)

Av de arter som analyserats hittills bedöms preliminärt följande behöva riktade åtgärder (utöver de åtgärder som annars ingår i planen):

- Fjärilar (3 arter)
- Groddjur (2 arter)
- Kärlväxter (9 arter)
- Däggdjur (1 art)
- Evertebrater (6 arter)
- Fåglar (99 arter)

Fjärilar: Tre arter vars livsmiljöer bedöms behöva riktade åtgärder är apollofjäril, dångräsfjäril och våddnåtfjäril. Samordning med åtgärder för i synnerhet livsmiljöer i odlingslandskapet är nödvändig och i flera fall även med förvaltningen av kraftledningsgator.

Groddjur: Två arter vars livsmiljöer bedöms behöva riktade åtgärder är lökgroda och grönnäckig padda. Samordning med arbetet för att restaurera och nyskapa våtmarker finns och arbetet bedöms preliminärt behöva fortsätta och utökas.

Kärlväxter: Exempel på arter vars livsmiljöer bedöms behöva riktade åtgärder är flytsvalting, strandlummer, ryssnärva, kalkkrassing och mellanlummer. Samordning med bl.a. arbetet för att restaurera odlingslandskapet och våtmarker finns och arbetet bedöms preliminärt behöva fortsätta och utökas.

Evertebrater: Exempel på arter vars livsmiljöer bedöms behöva riktade åtgärder är aspbarkgnagare, brokig aspmylbagge och cinnoberbagge, där särskilda åtgärder för asp i skogslandskapet behövs. Andra exempel är läderbagge, ekoxe och hålträdsklokrypare, där riktade åtgärder för äldre ädellövträd, mulm och död ved bedöms nödvändiga.

Däggdjur: För fjällrävens livsmiljöer bedöms riktade åtgärder fortsatt behövas, t.ex. genom jakt på rödräv. Etablerade former för arbetet finns.

Fåglar: 99 svenska häckfåglar bedöms behöva särskilda åtgärder som går utöver de som föreslås för livsmiljötyperna för att långsiktigt – antingen bibehålla – eller återfå populationen av fågelarten på en tillfredsställande nivå (likställt med *gynnsam bevarandestatus*). Flertalet av arterna är sådana vars långsiktiga populationstrend – enligt *Svensk fågeltaxering* – är minskande. Några av arterna är sådana som minskat mycket kraftigt före den svenska miljöövervakningen av fåglar inleddes 1975 och har därefter legat på en relativt stabil nivå. Men populationsstorleken är betydligt mindre än vad mer naturliga naturgivna förutsättningar skulle medge. Några av arterna i denna grupp förekommer i så små populationer att de enbart på denna grund har en hög utdöenderisk. När de dessutom har specialiserade krav på livsmiljöerna, som den nyligen invandrade taigablåstjärten som är knuten till naturskogar i branta berg, så ökar känsligheten ytterligare.

Fåglar kan också utgöra viktiga s.k. **paraplyarter** för vissa livsmiljöers samtliga arter. En paraplyart är en art vars behov av livsmiljö är så areellt omfattande eller de ekologiska kraven är sådana att ett bevarande eller gynnande av denna art automatiskt innebär att man skyddar många andra arter som lever i samma område. Genom att arbeta med paraplyarter kan naturvården i vissa fall skapa ett skyddande "paraply" för den biologiska mångfalden i ett helt ekosystem. Att arbeta med paraplyarter är ett av flera arbetssätt som kan göra nytta beroende på förutsättningarna i landskapet och vilka arter det gäller.

Vitryggiga hackspetten är den mest välkända paraplyarten bland svenska fåglar. Dess extremt höga krav på sina livsmiljöer och mycket stora revir (uppemot 600–700 ha vintertid) gör den till en utmärkt paraplyart för lövrik taiga och rena lövskogar (dock inte ädellövskog). Artdatabanken har bedömt att om vitryggig hackspett skulle återfå gynnsam bevarandestatus skulle mer än 200 andra rödlistade arter (inte minst olika insekter inklusive många hotade vedlevande skalbaggar) gynnas kraftigt. Vi gör här också bedömningen att gynnande av tretåig hackspett kan utgöra ett bevarandeparaply för många av barrskogens övriga fågelarter, som till exempel järpe, sparvuggla, lavskrika, lappmes och talltita.

Av de 99 fågelarter som bedöms kräva särskilda åtgärder (utöver de för livsmiljötyperna) är 28 arter knutna till skogsekosystemen. Flertalet av dessa arter är stannfåglar och gynnas av mer naturskogslika förhållanden med höga andelar av strukturer som t.ex. hög trädålder, skoglig kontinuitet, flerskiktning, död ved, brandskadad skog, lövandelar, sumpskog, örtrikedom. För vissa av dessa kan bevarandestatusen variera i olika delar av Sverige. Tjädern bedöms här inte ha en population på tillfredställande nivå i södra Sverige (annat än lokalt) medan situationen är bättre i norra Sveriges barrskogar och tillfredställande i fjällnära barrskog. Flera av skogens ugglor (t.ex. pärluggla och hökuggla) missgynnas både av brist på lämpliga bohål och minskande smågnagarförekomst – det sistnämnda i sin tur troligen en kombination av ett förändrat klimat och förändrad markanvändning. Andra påverkansfaktorer kan inte uteslutas.

Av alla 99 fågelarter som här bedöms behöva särskilda åtgärder utöver de som föreslagits för livsmiljöerna lever minst 27 stycken i jordbrukslandskapet. Förändrade och intensifierade brukningsmetoder samt ökad användning av bekämpningsmedel har lett till att bl.a. jordbrukslandskapet hyser en annorlunda fågelfauna än under tidigare sekel. Vissa arter som gäss, sångsvan och trana har gynnats kraftigt men andra arter har istället minskat. I ett mer ensartat helåkerslandskap saknas många av de strukturer som gynnade de mer krävande fågelarterna. I takt med att andelen av bl.a. betesmark, slåttermark, meandrande vattendrag, översvåmningsytor, hävdade bryn och åkerholmar, trädklädd betesmark, alléer samt ladugårdar lämpliga för fåglar att häcka i har många av landskapets typiska arter minskat kraftigt.

Ett stort antal (minst 31 stycken) av fågelarterna som har behov av särskilda riktade åtgärder häckar i olika typer av våtmarker samt i vegetationsrika sjöar. Några av dessa överlappar med arter i jordbrukslandskapet som behöver särskilda åtgärder. Ett flertal av arterna häckar i många olika typer av våtmarker och vegetationsrika

sjöar medan andra är mer specialiserade på till exempelvis enbart myrar eller enbart vassrika fågelsjöar. Många av våtmarkerna har försämrats som fågelmiljöer som en följd av exempelvis dikning, minskad hävd och ökad närsaltsbelastning.

Övriga 25 fågelarter som behöver särskilda riktade åtgärder återfinns i lite olika livsmiljöer. Några lever i kust- och havsmiljöer, exempelvis gravand, strandkata samt några olika trutar och tärnor. Vid kuster och skärgårdar häckar den musselätande ejdern – en art som minskat kraftigt de senaste decennierna. Även de alfåglar och sjöorrar som övervintrar i Östersjön och i Västerhavet lever huvudsakligen på musslor vintertid. Antropogena förändringar i kust- och havsekosystemen bedöms vara huvudorsaken till flera av dessa arters tillbakagång. En annan grupp fåglar med nedåtgående populationstrender häckar huvudsakligen i fjällkedjan. Den svenska populationen av fjällgås ökar för närvarande men är så liten att den är känslig för olika typer av påverkan. Riktade åtgärder bedöms därför kunna gynna arten. Den svenska populationen har förstärkts med uppfödda och utsatta gäss. Fåglarna har därtill förmåtts att börja flytta till framför allt Nederländerna där jakttrycket är försumbart. För två arter – gråsparv och tornseglare – utgör urbana miljöer några av de viktigaste häckningsmiljöerna. Båda arterna behöver tillgängliga boplatser i byggnader, medan gråsparven också behöver täta häckar som skydd mot predatorer.

Arter som ännu inte är bedömda om de behöver riktade åtgärder

Här listas exempel på arter som ännu inte är bedömda om de behöver riktade åtgärder eller inte.

- Mossor (13 arter plus gruppen vitmossor)
- Fåglar (40 arter)
- Flertalet arter ur olika artgrupper som omfattas av habitatdirektivet
- Fiskar, sälar, tumlare och brugd

Prioriterade åtgärdsförslag för arter generellt

I princip alla föreslagna åtgärder i resten av förslaget till plan berör arter på ett direkt eller indirekt sätt, och bidrar normalt till att minska behovet av riktade åtgärder för arterna i enlighet med artikel 4.7 och 5.5. Exempel på förslag som är viktiga för arterna är:

- Justera ersättningsnivån för skötsel av betesmarker och slåtterängar
- Utveckla och utöka komplement/åtgärder till ersättningar för betesmarker och slåtterängar
- Utöka incitamenten att nyttja betesfria år
- Förstärka och utveckla nationella ersättningar för anpassade åtgärder som är specifika för livsmiljötyper och arter
- Formellt skydd av skogliga livsmiljötyper och skogliga livsmiljöer för arter

- Skoglig landskapsplanering: planeringsverktyg och samverkan
- Restaurera brandpräglade miljöer
- Restaurera betespräglade skogar
- Rådgivning och ekonomiska stöd för att bevara och skapa död ved av hög kvalité (i alla de olika varianter som behövs för arter)
- Avskaffa återbeskogningsplikt på skogsmark i en övergångszon om 15 meter mellan jordbruksmark och skog
- Rådgivning och uppdrag om restaurering av öppna småbiotoper och glesa brukade skogar där livsmiljöer för pollinatörer finns.
- Förstärk och rikta bidragssystemet för återetablering och restaurering av våtmarker
- Förstärkt och riktat bidragssystem för hävd av våtmarker
- Restaurerar fritt strömmande vatten
- Kalka sjöar och vattendrag

Dessa åtgärder är exempel på åtgärder som skapar viktiga förutsättningar för många arters bevarande och de bedöms kunna gynna en stor andel av arterna. De är därför ett kostnadseffektivt sätt att uppnå stor naturvårdsnytta för både livsmiljöer och arter på samma gång.

Vad händer om inget görs

Vad som händer om inget görs av riktade åtgärder för arters livsmiljöer kan inte beskrivas fullt ut än. Arbetet behöver fortsätta i synnerhet för vissa arter och artgrupper. De analyser som gjorts hittills kan sammanfattas som följer.

I Sverige finns 174 arter som rapporteras enligt art- och habitatdirektivet. Några av artgrupperna har särskilt hög andel arter med dålig eller ogynnsam bevarandestatus. Att inte gynnsam bevarandestatus uppnås beror normalt på otillräcklig kvalitet eller kvantitet av livsmiljöer för att artens populationer ska bibehållas på sikt. Om inget görs kommer dessa arters populationer normalt minska. Av arterna med hög prioritet för åtgärder som avser öka kvalitet och kvantitet av arternas livsmiljöer kan nämnas exempelvis:

- 14 vedlevande leddjur omfattas av art- och habitatdirektivet: tolv skalbaggar, en skinnbagge och en klokrypare. Elva av dem har dålig bevarandestatus och är även upptagna på rödlistan 2020, och flertalet omfattas av åtgärdsprogram för hotade arter. Arter är som regel utvalda till ÅGP just för att de behöver riktade åtgärder och om inte omfattningen av åtgärderna ökar bedöms preliminärt inte målen i NRF kunna uppfyllas.
- Samtliga 14 fjärilsarter som är listade i art- och habitatdirektivet har dålig bevarandestatus, i alla regioner där arterna förekommer. Dessutom är trenden negativ för de flesta av fjärilarna. Insatser för fjärilarna är ofta tätt kopplade till åtgärder för odlingslandskapets livsmiljötyper. Viktiga

insatser kan göras genom dessa, men den omfattning som planförslaget omfattar bedöms preliminärt inte tillräcklig för att vända den nedåtgående trenden.

- Kärnväxterna omfattar 48 svenska arter samt artgruppen lumrar, och utgör därmed den organismgrupp i EU:s art- och habitatdirektiv som har flest arter i Sverige. Trenderna är negativa för 17 arter i boreal region och för 6 i kontinental region, medan de är stabila i alpin region (med undantag för gruppen lumrar). Det är främst gräsmarksarter, men även några våtmarks- och skogsarter, som uppvisar negativa trender. För alpina gräsmarksarter bedöms situationen vara god. Den är även förhållandevis god för gräsmarksarter på Ölands och Gotlands alvarmarker. I övrigt är bevarandestatusen för gräsmarksarterna mycket bekymmersam. Preliminärt bedöms flera arter fortsätta minska om inte riktade åtgärder för dessa arters livsmiljöer läggs till.

Fågeldirektivet omfattar samtliga vilda fågelarter, knappt 300, varav många bedöms behöva åtgärder:

- För fåglarna finns nedåtgående trender och otillräcklig mängd eller kvalitet av arternas livsmiljöer för flera arter och grupper av arter. Om åtgärder för dessa arter inte blir av kommer enligt nuvarande kunskap de nedåtgående trenderna fortsätta och de arter som i nuläget inte har tillräckligt med kvalitet eller kvantitet av livsmiljöerna kommer fortsätta ha det så, vilket inte vore förenligt med förordningens artikel 4.7.

6.9.4 Förslag och dess konsekvenser för att nå mål och krav för arter

Många övergripande åtgärder som föreslås i bilaga 6 för övriga ekosystem kommer gynna även enskilda arter och artgrupper, och är en förutsättning för att uppnå förordningens krav vad gäller arter och deras livsmiljöer.

De mer övergripande och generella åtgärderna behöver ibland anpassas eller utföras med särskild hänsyn för att gynna specifika arter eller artgrupper, och det är även viktigt att de kan prioriteras till områden där de kan gynna hotade arter eller deras spridning på ett effektivt sätt. Effektivare sätt att planera och säkerställa detta bedöms viktigt att ta fram.

Utöver de generella och övergripande åtgärderna krävs artspecifika åtgärder för att bevara och återskapa den kvantitet av livsmiljöer för arter som krävs, och den kvalitet som krävs, för att populationerna på sikt ska kunna uppnå gynnsam bevarandestatus. Det återstår att analysera behovet av åtgärder för flera arter, och för alla berörda arters livsmiljöer återstår att färdigställa åtgärdsförslagen och eventuella konsekvensanalyser av dessa.

6.9.5 Sammanfattande bedömning för Arter

Till denna leverans har det gått att göra en preliminär bedömning av åtgärdsbehovet av en delmängd av de arter som berörs av artikel 4.7 och 5.5. För några artgrupper och arter har vi ännu inte en bedömning av om de behöver ytterligare åtgärder eller inte. Bedömningarna pekar på att det kommer krävas åtgärder för många arter, utöver andra åtgärder för livsmiljöer som redovisas i utkastet till plan, för att uppfylla artikel 4.7 och 5.5 i förordningen.

Utkast till vad åtgärderna bör vara finns för många av de arter där ett behov identifierats, men inte tillräckligt genomarbetat för att redovisas här. Arbetet med att beskriva dessa åtgärder behöver fortsätta, och så även med att analysera åtgärdsbehovet för de arter där det ännu inte gjorts. För att välja och utforma åtgärderna på bästa sätt i linje med regeringsuppdraget behöver även ytterligare analyser göras av i vilken grad de övriga åtgärderna i utkastet kan antas bidra till det som behöver göras för arternas livsmiljöer. I det fortsatta arbetet behöver artexperter och berörda nationella myndigheter medverka.

Ytterligare förslag som har övervägts

Utöver ovanstående har följande förslag övervägts men eftersom konsekvenser för förslagen, och deras eventuella samordning med andra förslag för arternas livsmiljöer, inte har hunnit utredas inom ramen för uppdraget läggs de inte som skarpa förslag nu:

- Stärkt skydd och skötsel av värdefulla och gamla träd
- Utred styrmedel för övergångszoner

Myndigheterna bedömer att förslagen har potential att bidra till måluppfyllelse och bör utredas vidare. När arbetet med att ta fram förslag för arternas livsmiljöer går vidare kan det bli aktuellt att justera dessa, eller att justera andra delar av planutkastet. De båda förslagen nedan kan inte täcka alla återstående behov av åtgärder för arternas livsmiljöer.

Stärkt skydd och skötsel av värdefulla och gamla träd

Myndigheterna har övervägt en åtgärd som bidrar till att värdefulla och gamla träd bevaras på de platser där de finns. I arbetet kan även ingå att kartlägga var dessa träd finns, primärt genom att sammanställa och tillgängliggöra befintliga underlag. Åtgärderna bör i första hand utgå från befintliga styrmedel och fokusera på att bevara befintliga träd och säkerställa tillgång på efterträdare. Även kunskaps- och rådgivningsinsatser kan ingå, liksom kunskapsuppbyggande insatser för exempelvis om riskanalys, veteranisering och beskärning. Om arbetet leder till att brister i befintlig lagstiftning identifieras, som hindrar måluppfyllelsen enligt förordningen, ska lagstiftaren uppmärksammas på detta.

Motiv: En sådan åtgärd kan bidra till målet i artikel 4.7 och om att genomföra restaureringsåtgärder livsmiljötyper och i livsmiljöer för arter. Genom att

säkerställa livsmiljöer för såväl arter som förtecknas i art- och habitatdirektivet som för arter typiska för ett stort antal av de trädbärande livsmiljötyperna bidrar förslaget också till uppfyllelsen av artikel 4.17. Den kan även motverka risken för avsevärd försämring enligt 4.11 och 4.12. samt vara viktigt för att säkerställa långsiktig uppfyllelse av målen i artikel 4.17 om ökning av arealen livsmiljötyp i gott tillstånd och ökande trender mot tillräcklig kvalitet och kvantitet av livsmiljöer för arter. Att utgå från och stärka pågående arbete bedöms vara ett effektivt arbetssätt och dessutom gå i linje med den miniminivå som regeringsuppdraget efterfrågat.

Särskilt värdefulla och gamla träd förekommer spritt i landskapet och utgör mycket viktiga livsmiljöer för en rad olika arter. Dessa träd har ofta värdefulla strukturer så som mulm, håligheter, döda eller avbrutna grova grenar, partier med blottlagd ved på stammen eller skador efter blixtnedslag eller brand. Historiska studier visar att andelen gamla träd tidigare var hög. Idag finns dessa träd kvar utspridda i hela landskapet: i skogar, trädbärande gräsmarker, som solitära träd i odlingslandskapet, längs med vägar, i stadsmiljö och i parker. Där de finns kvar kan de ofta hysa en mycket stor mångfald av arter, men de är ofta isolerade från varandra och saknar även efterträdare i rimlig närhet i förhållande till många av arternas spridningsförmåga³. Nyetableringen av träd som fälls eller skadats är långsam eller saknas helt och försvåras av att många av de störningar som påverkat många av dagens gamla och värdefulla träd och givit dem förutsättningar att bli gamla idag saknas helt eller nästan helt⁴. I många fall är träden dessutom i dåligt skick och i behov av skötselåtgärder så som frihuggning eller utglesning, för att kunna fortleva. Vid prioritering av skötselåtgärder bör även kunskapsunderlag om bland annat artförekomster tas i beaktande, liksom befintliga prioriteringsunderlag så som Nationell strategi för skötsel av formellt skyddade och frivilligt avsatta skogar⁵.

Det finns idag en rad styrmedel som helt eller delvis kan omfatta värdefulla träd. De kan omfattas av olika typer av formella och generella skydd, vårdas genom olika typer av ekonomiska stöd och omfattas av samrådskrav vid åtgärder som väsentligt kan komma att påverka naturmiljön, till exempel vid avverkning eller toppkapning av gammalt grovt träd. Det saknas dock en helhetsbild över var dessa träd finns och en samordning kring ansvaret för att de finns kvar och kan fortsätta att utgöra livsmiljöer för utpekade arter. Underlag för att kartlägga de särskilt värdefulla trädens förekomster i landet finns sedan 2004 genom

³ Axelsson Linkowski & Svensson 2009. Träd och buskar i jordbrukslandskapet Värden och hot – en litteraturgenomgång CBM:s skriftserie nr 24. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala <https://internet.slu.se/globalassets/ew/centrb/cbm/dokument/publikationer-cbm/cbm-skriftserie/skrift24.pdf>

Axelsson Linkowski. 2010. Utmarksbete, främst skogsbete, och dess effekter på biologisk mångfald- CBM:s skriftserie 40. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

⁴ Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen, 2023, Natur- och kulturvårdande skötsel av skog – Nationell strategi för skötsel av formellt skyddade och frivilligt avsatta skogar till 2030. Rapport 7122

⁵ Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen, 2023, Natur- och kulturvårdande skötsel av skog – Nationell strategi för skötsel av formellt skyddade och frivilligt avsatta skogar till 2030. Rapport 7122

åtgärdsprogrammet för särskilt värdefulla träd⁶ som koordineras av länsstyrelsen i Västmanland på uppdrag av naturvårdsverket samt i Trafikverkets inventeringar av träd längs vägar. Dessa kunskapsunderlag är värdefulla och bör synkroniseras. Det finns även sannolika synergier med ett pågående projekt på SLU Alnarp, som syftar till att utreda och analysera förutsättningar för miljöanalys avseende alléebeståndet i Sverige och möjligheterna att tillgängliggöra dessa i en databas.

Ansatsen bör vara att stärka skydd av och hänsyn till gamla och värdefulla träd i alla de miljöer där de finns eller skulle kunna finnas. En fördel med att arbeta med bevarande av enskilda träd är att de kan fånga in en bredd av olika arter, som annars riskerar att falla mellan stolarna.

Övervägd utformning: Att sammanställa de värdefulla trädens läge i landskapet bör ges till en samordnande myndighet, exempelvis länsstyrelserna då dessa redan har en stor mängd av detta data, med uppdrag till övriga berörda myndigheter att bidra. Uppdraget att använda det framtagna underlaget för att bevara och vårda de skyddsvärda träden bör gå brett till samtliga statliga myndigheter och verk samt till kommuner som äger, förvaltar eller på annat sätt påverkar miljöer där skyddsvärda träd kan förekomma.

Effekt: Åtgärden bedöms kunna vara ett effektivt sätt att säkerställa att de gamla trädens värde för biologisk mångfald bevaras för framtiden. Genom att dessa träd identifieras, uppmärksammas och vårdas kan åtgärden innebära att flera viktiga delar finns på plats, för att faktiskt säkerställa att dessa värden bevaras.

Utred styrmedel för övergångszoner

Myndigheterna har övervägt en åtgärd som innefattar att utreda styrmedel för att säkerställa livsmiljötyper och livsmiljöer för arter som finns i övergångszoner mellan olika markslag.

Motiv: En sådan åtgärd kan bidra till målet i artikel 4.1 och 4.7 och om att genomföra restaureringsåtgärder i livsmiljötyper och livsmiljöer för arter. Det kan också motverka också risken för avsevärd försämring enligt 4.11 och 4.12. och är viktigt för att säkerställa långsiktig uppfyllelse av målen i artikel 4.17 om ökning av arealen livsmiljötyp i gott tillstånd och ökande trender mot tillräcklig kvalitet och kvantitet av livsmiljöer för arter. Det finns även synergier med måluppfyllelse i (åtminstone) artikel 4, 9, 10 och 12.

Övergångszoner mellan olika markslag är värdefulla livsmiljöer för ett stort antal arter och kan även innehålla ekologiska varianter av livsmiljötyper. Dessa zoner kan ofta också fungera som spridningskorridorer och därmed bidra till landskapets gröna infrastruktur. Några exempel på sådana miljöer är vattendragens kantzoner, översvåmningszoner och skogsbryn. Även ledningsgator, vägkanter och andra öppna till halvöppna miljöer kan utgöra sådana miljöer, och har en stor betydelse för bland annat pollinatörer. En utmaning i förvaltningen av dessa miljöer är att nuvarande lagstiftning och styrmedel primärt är uppdelad efter markanvändning.

⁶ <https://www.naturvardsverket.se/publikationer/6400/atgardsprogram-for-sarskilt-skyddsvarda-trad/>

Detta gap i lagstiftningen innebär att naturvärden i dessa miljöer riskerar att gå förlorade. Särskilt för arterna är detta en stor utmaning, där bland annat utpekade arter inom grupperna kärlväxter, fåglar, fladdermöss, groddjur, fiskar, och insekter har ekologiska krav som motsvarar förutsättningarna i dessa övergångszoner.

Det finns kopplingar till flera tidigare och pågående uppdrag och tänkta styrmedel inom bland annat regelförenklingsuppdraget, vattenvårdsavtal inom GRIP on LIFE med flera projekt. Förslaget syftar till att komplettera de förslag om bevarande av skogsbyn genom slopad återbeskogningsplikt samt rådgivning och uppdrag om restaurering av öppna småbiotoper och glesa brukade skogar där livsmiljöer för pollinatörer finns. De förslagen är redan utredda och genomförandet av dem behöver inte vänta på en ytterligare utredning. Samtidigt är det en styrka att en sådan här åtgärd innebär ett helhetsgrepp på övergångszonerna, varför utredningen inte helt bör utesluta frågor som överlappar de ovan nämnda relaterade förslagen.

Om frågan utreds och leder till att det finns styrmedel på plats för att bevara och utveckla övergångszoner bedöms det leda till förbättrad måluppfyllelse för livsmiljötyper och livsmiljöer för arter med förekomst i övergångszoner.